

УДК 347.4

DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i3.92>**П. Д. Гуйван**

кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,

професор

Полтавського інституту бізнесу

orcid.org/0000-0003-3058-4767

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ФАКТИЧНОГО ВОЛОДІННЯ. СУТНІСНІ ТА ТЕМПОРАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОТИ ВІНДИКАЦІЇ

Ця наукова стаття присвячена дослідженню актуального питання охорони прав нетитульного володільця в речових відносинах. Проаналізований генезис юридичного розуміння повноважень даної особи в контексті необхідності поживлення динаміки матеріального обороту як рушійної сили суспільного прогресу. Встановлено, що право на річ добросовісного володільця, попри те, що він протистоїть вимозі реального власника, захищаються нормативним положенням чинного цивільного законодавства. Адже окремі охоронні повноваження особи, що набула річ без титулу, стосуються інтересів громади та інших учасників матеріальних відносин, зацікавлених у зміцненні обороту. З іншого боку, з огляду на необхідність державної охорони права власності власник також потребує досить значних гарантій. Відтак, як постулюється у праці, протягом нетитульного володіння завжди існує певне протистояння між особою, що вважає себе власником, та тим, хто фактично утримує річ. При цьому закон не надає очевидних переваг жодному з цих суб'єктів. Навпаки, виходячи із суспільної зацікавленості в захисті як статичних, так і динамічних речових взаємин, законодавець створив правовий інструментарій, який забезпечує баланс інтересів цих осіб. Зокрема, підтримувати даний баланс покликана правова конструкція обмеження ввіндикації. Згідно з даним підходом, тільки річ, що вибула від титульного володільця поза його волю, можуть ввіндивуватися. Якщо ж майно було передане таким суб'єктом іншій особі, воно втрачається безповоротно, а добросовісний набувач отримує на нього право власності. Звісно, подібне врахування інтересів добросовісного володільця може сприйматися як обмеження прав власника. Та, незважаючи на неможливість ущемлення інтересів власника у разі обмеження ввіндикації, все ж визнано доцільним вчинити такий крок. Він перекидає вказані недоліки позитивними ефектами для цивільного обігу. По-перше, дане нормативне правило легітимізує довіру до зовнішньої видимості права, по-друге, цей інститут забезпечує стабільність обороту. На переконання автора, пріоритет обороту виглядає як доцільний та співрозмірний.

Ключові слова: не титульне володіння, баланс інтересів власника і набувача.

Guyvan P. D. SOME ISSUES OF PROTECTION OF ACTUAL POSSESSION. ESSENTIAL AND TEMPORAL PRINCIPLES OF OBJECTION TO VINDICATION

This scientific article is devoted to the study of the topical issue of protection of the rights of the untitled holder in property relations. The genesis of the legal understanding of the powers of this person in the context of the need to revive the dynamics of material turnover as a driving force of social progress is analyzed. It is established that the right to a thing of a bona fide holder, despite the fact that it opposes the requirement of the real owner, is protected by the regulations of the current civil law. After all, certain protective powers of a person who has acquired a thing without a title relate to the interests of the community and other participants in material relations interested in strengthening turnover. On the other hand, given the need for state protection of property rights, the owner also needs quite significant guarantees. Therefore, as postulated in the work, during the untitled possession there is always a certain confrontation between the person who considers himself the owner and those who actually keep the thing. However, the law does not provide obvious advantages to any of these entities. On the contrary, based on the public interest in protecting both the statics and the dynamics of property relations, the legislator has created a legal tool that balances the interests of these individuals. In particular, the legal structure of the restriction of vindication is intended to maintain this balance. According to this approach, only things that have left the title holder against his will, can vindicate. If the property was transferred by such an entity to another person, it is lost forever, and a bona fide purchaser acquires ownership. Of course, such consideration of the interests of a bona fide holder can be perceived as a restriction of the rights of the owner. However, despite the fact that it is not possible to infringe on the interests of the owner in the case of restriction of vindication, it is still considered appropriate to take such a step. It covers these shortcomings with positive effects for civil circulation. First, this normative rule legitimizes confidence in the external appearance of the law, and secondly, this institution ensures the stability of turnover. According to the author, the priority of turnover looks appropriate and proportionate.

Key words: non-title holdership, balance of interests of owner and acquirer.

Потреба в захисті володіння, яке не базується на правовому титулі, вже здавна обґрунтовувалася необхідністю охорони сталих фактичних речових відносин. Зокрема, Г.В. Шершеневич вказував на важливість охорони від насильства та самоуправства будь-якого володіння, в тому числі і незаконного [1, с. 159]. Які є способи цього захисту? Наразі позовний захист порушеного права нети-

тульного володільця хоча і задекларований, проте поки що навряд чи суспільно бажаний, а отже, і вельми проблематичний. Можна погодитися, що сьогодні правовий захист нетитульного володіння не сконцентрований на результативності позовного домагання, а зосередився на питаннях охорони права на придбання речі проти третіх осіб [2, с. 2]. Утім, у різні історичні періоди правозгашувальне

та правовстановлююче значення темпоральних матеріально-правових інститутів та їхня взаємопов'язаність мали далеко не однозначні фахові та нормативні інтерпретації. Дане питання є предметом більш детального дослідження з урахуванням деяких аспектів його поступального розвитку.

Так, ще в римському приватному праві загальне положення щодо справедливої підстави давнісного володіння (*justa causa possessionis*) охоплювало як добросовісність, так і правомірність початку володіння. Останнє вважалося таким, що має законні підстави, якщо як доказ наводився певний правочин, за яким починалося володіння і який не робив набувача власником лише тому, що відчужувач не мав такого права. Крім того, було необхідно, щоб річ мала здатність до придбання за давністю (*res habilis*). Проведені в подальшому доктринальні дослідження та розвиток законодавства дозволяють вести мову про широкий спектр конкретних охоронних повноважень, не обмежуючи їх тільки пред'явленням позову утримувача про витребування речі. Нетитульний володільець вправі застосовувати заходи самозахисту, часто вторгаючись у правову сферу іншої особи і протиставляючи таким чином своє право її праву [3, с. 38]. Цей суб'єкт може також захищатися проти вимог повноважної стосовно спірного майна особи за допомогою спеціального правового механізму протистояння віндикації, а також позовної давності. Зокрема, він здатен зберегти своє володіння, заявивши про задоволення відповідного домагання згідно з положенням ч. 3 ст. 267 ЦКУ. Нарешті, захистити володіння, отримане без правової підстави, покликаний і відновлений інститут набувальної давності.

Коментованій у цій праці проблематиці присвятили свої праці Г.Ф. Шершеневич, Д.І. Мейер, Б.Б. Черепакін, К.І. Скловський, Д.О. Тузов, Г.А. Гаджиев, О.М. Латієв, В.І. Цікало, П. Ертманн, В.П. Маковій, І.О. Дзера, Р.М. Сидельников, А.І. Авласевич та інші вчені. Але, досліджуючи засади володільницького захисту особи, що утримує чуже майно без належного титулу, вказані науковці переважно акцентували увагу на наявності на час неправомірної окупації речі та значенні доброї совісті окупанта, не надаючи визначеності чинникам, через які проявляється ефективність заперечень носієві права у разі пред'явлення ним віндикаційних вимог. Адже не лише наявність *bona fides* (доброї совісті) володільця є вирішальною для встановлення пріоритету прав власника майна або давнісного володільця. Відтак питання дослідження проблеми не може вважатися завершеним, позаяк чинне законодавство та наукові концепції не дають чіткої відповіді на запити реальної практики. Потребують більш прискіпливого аналізу різні аспекти взаємодій, що складаються між учасниками відносин – власником,

добросовісним давнісним володільцем та іншими суб'єктами упродовж перебігу набувальної давності. При цьому враховується, що добра совість у поєднанні з іншими факторами призводить до виникнення суб'єктивного права, яке може виникати навіть всупереч праву власності. Тож завданням роботи є правове обґрунтування юридичних способів оптимального співвідношення між задоволенням інтересу особи, що втратила володіння, та інтересом добросовісного набувача майна.

Право на річ добросовісного володільця – відповідача за віндикаційним позовом захищаються нормативним положенням чинного цивільного законодавства (ст. 388 ЦКУ), зокрема, у випадку вибуття майна з володіння власника чи особи, якій він передав майно у володіння, з їхньої волі. Іншими словами, під час нормотворення було враховано той факт, що окремі охоронні повноваження окупанта стосуються також інтересів громади та інших учасників матеріальних відносин, і вони, із суспільної точки зору, далеко не завжди мають розцінюватися як негативні. З іншого боку, з огляду на задекларовану в Основному Законі та інших актах турботу про охорону та захист права власності держава намагається забезпечити власнику досить значні гарантії. Так, за загальним правилом, власник може захищати свої права за допомогою негативного домагання, вимагати вилучення на свою користь речі від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа нею (ст. 387 ЦКУ). Утім, остання вимога не є безапеляційною і її доля залежить від кількох чинників. Скажімо, має значення порядок заволодіння чужою річчю. За приписом закону, незаконні набувачі можуть бути добросовісними та недобросовісними. Від цього вододілу значною мірою залежить ефективність індикаційного домагання.

Історично дана проблематика мала декілька аспектів. З огляду на законодавчу невизначеність у Росії в другій половині 19 століття відбувалася певна наукова полеміка із приводу самої можливості та результативності пред'явлення віндикаційного домагання до недобросовісного окупанта. Одні вчені вважали, що такий позов повинен мати адресатом будь-якого набувача [4, с. 13–15], інші притримувалися протилежних поглядів: рухоме майно може віндикуватися лише від недобросовісного володільця [5, с. 35–43]. Та, хоча і сучасне нормативне правило не каже про порядок витребування майна від недобросовісного володільця, усталене правило про обов'язковість задоволення таких вимог, яке застосовується на практиці, за великим рахунком, ніколи не викликало заперечень. Дещо складніше вирішується питання, коли віндикаційна вимога адресується добросовісному набувачеві. Вона підлягає судовому задоволенню тільки тоді, коли буде встановлено, що майно вибуло свого часу із окупації власника чи першого

титульного володільця поза їхньою волею (зокрема було загублене чи вкрадене), або якщо добросовісний суб'єкт набув його безкоштовно. Як бачимо, за наявності обставин щодо вибуття та набуття майна, не описаних у даній юридичній конструкції, вилучення майна на користь позивача не відбудеться. У доктрині такі нормативно встановлені заперечення проти вказаного домагання звуться обмеженням віндикації [6, с. 5].

Протягом нетитульного володіння завжди існує певне протистояння між особою, що вважає себе власником, та тим, хто фактично утримує річ. При цьому закон не надає очевидних переваг жодному із цих суб'єктів. Навпаки, виходячи із суспільної зацікавленості в захисті власності, з одного боку, та забезпеченості обороту – з іншого, законодавець здавна намагався створити правовий інструментарій, який би забезпечив баланс інтересів цих осіб. Тож, крім норм про захист речового права, підтримувати даний баланс покликані правові конструкції щодо отримання власності від неповноважного відчужувача, обмеження віндикації та набувальної давності. Ми притримуємося тієї позиції, що ці правові механізми, хоча і пов'язані єдністю ідеї та спрямування, все ж мають відмінний юридичний зміст, і кожен із них повинен реалізуватися у своїй сфері застосування.

Правило, за яким власник може вимагати майно від осіб, що володіють ним без належної правової підстави, здавна використовується у цивільному законодавстві. Проте межі його застосування історично не були сталими. У праві давнього Риму діяв принцип повної віндикації: *Vindicatio*: «*ubi rem meam invenio, ibi vindico*» («Де свою річ знаходжу, там її відбираю»), який означав, що суб'єктивному праву власності не могло бути протиставлене будь-яке заперечення, що ґрунтується на незнанні власника. Добросовісний набувач права власності не отримував, і істинний власник міг відібрати річ за допомогою позову про власність – *ubi rem meam invenio, ibi vindico* [7, с. 197]. Такий самий правовий підхід діяв і у праві Древньої Русі. Так, згідно із законами, викладеними у «Руській Правді», власник, що упізнав свою річ, може вилучити її у всякого володільця без жодної компенсації. Натомість володільець може вимагати повернення вартості від продавця [8, с. 97]). У подальшому набув поширення та правового обґрунтування інший принцип – *Hand muss Hand wahren* (буквально: рука відповідає за руку), який у доктрині отримав скороченого позначення «Н. в. Н.». Згідно з даним принципом, тільки речі, що вибули від титульного володільця поза його волю, можуть віндикуватися. Якщо ж майно було передане таким суб'єктом іншій особі, воно втрачається безповоротно, а добросовісний набувач отримує на нього право власності. Найбільш послідовно він принцип обстоювався

в німецькій цивілістиці, наразі він закріплений у параграфі 932 Німецького цивільного укладення. У подальшому принцип був підтриманий багатьма науковцями інших країн, у тому числі дореволюційної Росії. Згідно з ним власник міг вилучити у судовому порядку свою річ тільки в недобросовісного володільця. Що ж стосується добросовісного, то річ у нього відбиралася лише в разі, коли вона вибула з володіння власника з дефектом волі останнього. Відповідні зміни теоретичного обґрунтування знаходили своє відображення і в тогочасному законодавстві.

У різні періоди ці юридичні підходи мали як своїх прихильників, так і опонентів. Цілком логічно, що модернізація усталеного положення римського права про віндикацію на користь захисту інтересів добросовісного володільця не могла не сприйматися як обмеження прав власника. При цьому деякі вчені категорично заявляли про небажаність подібної трансформації, зазначаючи, що вона порушує основний принцип недоторканності приватної власності, а правила законодавства щодо захисту добросовісного володільця проти власника кваліфікували як фактичну конфіскацію майна [8, с. 120–122]. Дійсно, із класичної точки зору, досить невинуватим виглядає надання особі правової можливості здійснювати чужі права без належних повноважень від їхнього істинного носія. Це суперечить як інтересам останніх, так і суспільства. Адже попередній власник у свій час також був добросовісним набувачем, він здійснював всі повноваження власника цілком правомірно. Якщо ж передати право власності нетитульному набувачеві, виявиться, що закон надає його добрій совісті вищу цінність, порівняно з такою ж характеристикою власника, що абсолютно невинуватим.

Власне, спростувати наведену аргументацію досить важко. Тож інші дослідники, обстоюючи пріоритет добросовісного набувача, не заперечували можливого ущемлення інтересів власника в разі обмеження віндикації. Вони лише вказували на перекриття вказаних недоліків позитивними ефектами для цивільного обігу в разі застосування даного правового інструментарію. Пояснення запровадження обмеження віндикації як способу захисту інтересів добросовісного набувача зводиться зазвичай до двох обґрунтувань. По-перше, вважається, що закон легітимізує довіру до зовнішньої видимості права, по-друге, цей інститут забезпечує стабільність обороту. Перше з них стосується сутнісної характеристики неповноважного відчужувача. Звісно, він не може передати набувачеві право власності, оскільки йому самому воно не належить. Але цей суб'єкт має всі ознаки видимого права, що не дозволяє третім особам, включаючи набувача, усвідомити факт наявності певних дефектів. Разом із тим, оскільки особа,

що передає майно добросовісному володільцеві, може розуміти наявність дефекту своїх повноважень, правовий акцент в оцінці даного учасника пропонується перенести із суб'єктивного на об'єктивний критерій. Постулюється, що розумна видимість права повинна мати стосовно третіх осіб ті ж наслідки, що і саме право. Іншими словами, наявність зовнішніх ознак права дозволяє припускати, що в носія є усі необхідні його реквізити [9, с. 273]. Будучи лише видимістю права, вона набуває значення самого права за наявності чинників, встановлених у нормативному правилі, наприклад, під час передачі майна добросовісній особі (ст. 330 ЦКУ, ст. 2279 ЦК Франції, пар. 1006 ГГУ тощо). З іншого боку, якщо зовнішні обставини передачі майна давали можливість набувачеві поставити повноважність відчуження під сумнів, останній не буде вважатися добросовісним.

Другий чинник – стабілізація майнового обігу – теж, безумовно, є важливим. Вибуття товару з обороту на невизначений строк є соціально шкідливим явищем. Разом із тим, не можна не враховувати й інтерес власника, що втратив свою річ. Тож цілком зрозуміло, що, вирішуючи поставлене питання виключно за рахунок врегулювання порядку набуття майна добросовісною особою від неповноважного відчужувача, не можна досягти повної забезпеченості як прав учасників відношення, так і обороту. Між інтересами особи, яка початково володіла правом, і тією, що його набуває, обов'язково виникає конфлікт. І вирішити його не просто, позаяк нормативний акцент на захисті права власності охороняє майнову статичку, тоді як протилежні пріоритети будуть спрямовані на охорону майнової динаміки – цивільного обороту. Отже, адекватне правове регулювання має досягатися за рахунок певного компромісу між цими двома принципами, кожен з яких заслуговує на увагу закону.

Більшість науковців зазначає, що встановлений правопорядок, в якому головна увага приділяється суб'єктивним характеристикам набувача, надає перевагу одному із двох інтересів, що однаково претендують на захист. А саме матеріальному обороту, оскільки для позитивного для набувача результату достатньо лише його чесного настрою (доброї совісті) [10, с. 281–283]. Однак навряд чи можна із цим повністю погодитися. Пріоритет обороту все ж виглядає як співрозмірний, оскільки під час його оцінки мають враховуватися і закладені у законі варіанти мінімізації та компенсації шкоди, нанесеної власникові. Крім того, інші недоліки фактичного складу правочину, крім відсутності повноважень у продавця, наприклад, такі як дефект волі, не можуть перекриватися добросовісністю набувача [11, с. 29]. Отже, саме в нинішньому вигляді змісту віндикаційного домагання якраз і спостерігається баланс вказаних

інтересів: власник захищається шляхом надання йому можливості вимагати майно, добросовісний набувач – шляхом обмеження віндикації. І цей баланс забезпечує певне задоволення матеріальних потреб обох суб'єктів, позаяк сьогоднішній правонабувач наступного дня буде правоволодільцем. Отже, у випадку вибуття від нього речі він може отримати все ті ж проблеми, які раніше належали попередньому власнику. Таким чином, він мусить діяти так, щоб власність не була втрачена поза його волею. З іншого боку, передаючи річ наступному набувачеві, він може бути зацікавленим у забезпеченні міцності прав останнього [12, с. 258, 270].

Досягти зазначеного вище балансу інтересів покликані нормативні чинники, що повинні сформувати прокрустове ложе віндикаційного процесу. Відтак відбулося розмежування окремих підстав віндикації, надавши наявності одних із них статусу обставини, що дозволяють заперечувати проти вимог про витребування майна від добросовісної особи, а інші такого статусу не отримали. За основу тут було запропоновано взяти принцип вини власника: одна справа, коли він припустився недбалості у виборі титульного володільця (вина присутня), інша – якщо майно вилучили поза волею чи всупереч волі власника (тут про вину останнього не йдеться). Такий розподіл, попри певну його умовність, і був покладений в основу оцінки критеріїв підставності для обмеження віндикації. Винятки були зроблені лише для добросовісного набуття у разі його безоплатності (позаяк вважається, що в такому разі баланс інтересів набувача та власника встановлюється на користь останнього, з огляду більшу вартість його можливих втрат) та під час отримання грошей і цінних паперів на пред'явника. Збільшення обсягу обмеженої віндикації для таких об'єктів, як гроші та цінні папери, прийнято обґрунтовувати необхідністю їхньої підвищеної оборотоздатності [13, с. 68] та складністю доведення самого права власності, зокрема, на грошові кошти. Чинний закон визначає правову долю майна, набутого від неповноважної особи добросовісним суб'єктом, виключно з урахуванням наведеного правового механізму. Утім, окремі автори погоджувалися із пріоритетом захисту добросовісного набувача тільки в порядку виключення за певних умов. До них відносилися, зокрема, вимоги добросовісності не тільки набувача, але також і відчужувача. За такої ситуації пропонувалося законодавчо забезпечити необхідність переконаності набувача щодо наявності у свого контрагента права відчужувати річ [14, с. 55].

Зрештою, законодавство таких побажань не врахувало. Передусім тому, що наявність вимоги про добросовісність відчужувача лише на перший погляд видається досить привабливою. Якщо застосувати загальне визначення, то добросовісним

має вважатися той продавець, який на момент передачі майна набувачеві не знав та не міг усвідомлювати, що він не має відповідного повноваження. Такими ознаками може характеризуватися тільки той суб'єкт, який свідомо вважає, що йому належить таке право (наприклад, як власнику чи комісіонеру). Звісно, це не завжди має місце, тому з кола добросовісних набувачів, які можуть заперечувати проти віндикаційних вимог, відразу вилучаються особи, що набули річ від першого титульного володільця, не уповноваженого власником на її відчуження. Та це ще не всі проблеми. Коли відійти від презумпції добросовісності і запровадити правило про необхідність доводити добру совість продавця, виникнуть інші. Уявимо собі, що річ перейшла до набувача в результаті кількох її передач. Останній відчужувач за загальним правилом про ознаки добросовісності відповідав такій вимозі. Але закон, зрештою, не встановлює єдиних критеріїв добросовісності, отже, доведення цього факту щоразу викликати буде труднощі і не завжди буде успішним. Крім того, вказаний підхід неодмінно призвів би до істотного збільшення кола чинників, що визначають добросовісність набувача. Адже невиконання обов'язку дізнаватися про *bona fides* продавця та перевіряти цю інформацію неодмінно позбавить набувача такого статусу, що, у свою чергу, ускладнить сам обіг.

Отже, можна зробити висновок, що закон регламентує статус майна, набутого від неповноважної особи добросовісним суб'єктом, таким чином, щоб забезпечити баланс інтересів неволодіючого власника і володіючого набувача. При цьому презумується добросовісність останнього. Якщо пристати на думку про обов'язкову добросовісність відчужувача та необхідність встановлювати цей факт, ми вільно чи невільно обмежимо можливість значної кількості добросовісних набувачів заперечувати проти вимог про витребування від них майна. Практично до такого ж наслідку зведеться і реалізація доктринальної пропозиції про можливість обмеження віндикації тільки в разі, коли відбулося декілька послідовних відчужень тієї ж речі. На наше переконання, наведені вище пропозиції не є адекватними, в першу чергу з ог-

ляду на обмеження можливостей майнового обігу у випадку настання вказаних наслідків їхнього запровадження. Утім, із формальної точки зору вони не є такими, що суперечать основним принципам цивільного права. Тож вирішення питання про подальше врахування вказаних пропозицій цілком залежить від суспільного усвідомлення необхідності знаходження балансу між інтересами майнової статистики та динаміки.

Література

1. Шершеневич Г.В. Учебник русского гражданского права (изд. 1907 г.). Москва : СПАРК, 1995. 556 с.
2. Слыщенко В. Утерянный институт права. *ЭЖ-Юрист*. 2003. № 6. С. 2–3.
3. Сидельников Р.М. Легитимация і легалізація самозахисту цивільних прав. *Проблеми законності*. Вип. № 59. Нац. юрид. акад. Харків. 2003. С. 34–39.
4. Окс М. Виндикация. *Журнал гражданского и уголовного права*. Санкт-Петербург : Тип. А.М. Котомина, 1874. Кн. 3. С. 1–94.
5. Люстрих В.О. О связи между владением и правом собственности на движимые вещи по русскому законодательству. *Журнал гражданского и уголовного права*. Санкт-Петербург : Типография Правительствующего Сената, 1878. Кн. 3. С. 1–43.
6. Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ : 2001. 18 с.
7. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. Москва : Статут, 1998. 353 с.
8. Российское законодательство X–XX веков: В 9 т. Т. 1: Законодательство Древней Руси / Отв. ред. В.Л. Янин. Москва, 1984. 430 с.
9. Менгер А. Гражданское право и неимущественные классы населения, Санкт-Петербург, 1906. 229 с.
10. Эннекперус Л. Курс германского гражданского права: Пер с нем. Т. 1, полутом 1 / Под ред. И.Б. Новицкого. Москва : Иностранная литература, 1950. 483 с.
11. Ehrenberg V. Rechtssicherheit und Verkehrssicherheit, *therings Jahrb.* 47 Bd. Jena, 1904. S. 273–338.
12. Oertmann P. Die Rechtsbedingung (condicio juris) Leipzig und Erlangen. 1924. S. 1–514.
13. Черепяхин Б.Б. Юридическая природа и обоснование приобретения права собственности от неуправомоченного отчуждателя. *Труды по гражданскому праву*. Москва : Статут, 2001. С. 225–280.
14. Черепяхин Б.Б. Виндикационные иски в советском праве. *Ученые записки Свердловского юридического института*. Свердловск, 1945. Т. 1. С. 34–69.
15. Binding K. Die Ungerechtigkeit des Eigentums-Erwerbs vom Nichteigentümer. Leipzig, 1908. S. 55.